

„Konstytucja wolności” – wizja wolnego społeczeństwa

W dzisiejszych dyskusjach nagminnie zostaje przywoływany Friedrich von Hayek i napisana przez niego 50 lat temu, „Konstytucja wolności”. Nieustannie, autor książki, jak i same dzieło przedstawiane jest w niekończących się dyskusjach jako oręż stojąca na straży wolności. Hayek, szczególnie w ostatnich latach jest najczęściej przedstawiany jako jeden z czołowych przedstawicieli ekonomicznej szkoły austriackiej, a co za tym idzie jako ekonomista. Jednak należy zauważyć, że tak jak Konstytucja wolności nie jest książką ekonomiczną, tak Hayek nie był tylko ekonomistą. Był przede wszystkim filozofem polityki, który przez lata pisał o prawie, ekonomii i sprawiedliwości, lecz wolność stanowiła dla niego zawsze podstawowe pojęcie.

Już na początku pierwszego rozdziału Konstytucja wolności, autor pisze, czym dla niego jest wolność: „[...]Słowo to opisuje stan, na którego przybliżone osiągnięcie człowiek żyjący wśród pobratymców może mieć nadzieję, lecz nie może oczekiwać jego pełnego urzeczywistnienia. Zadaniem polityki wolności musi dlatego być ograniczanie przymusu lub jego szkodliwych skutków, nawet jeśli nie może ona wyeliminować go całkowicie”.^[1] Hayek pisząc o wolności, pisze o niej jako o stanie, „w którym człowiek nie podlega przymusowi ze strony arbitralnej woli innego lub innych”.^[2] Dla autora najważniejsza jest wolność indywidualna, czyli taka, która jest określeniem wyłącznie stosunku do innych ludzi.

Konstytucja wolności stanowi podstawowe dzieło o zasadach i praktyce współczesnego liberalizmu. Ponadto wskazuje ona na niemożliwość pełnego zrozumienia, a przez to i planowania życia społecznego. Autor wskazuje, że konieczne jest zachowanie indywidualnej wolności dla wszelkich form rozwoju

społecznego.^[3]

Punktem wyjścia dla rozważań Hayeka jest odrzucenie – tradycyjnego dla filozofii politycznej – podziału instytucji społecznych na naturalne i sztuczne. Hayek stoi na stanowisku, że istotę instytucji społecznych oddaje specyficzna kategoria – kategoria instytucji takich, których powstanie jest wynikiem niezamierzonego ludzkiego działania. Ich dalsze trwanie i ewolucja są rezultatem tego, że przynoszą korzyści tym, którzy je utrzymują i rozwijają. Hayek wskazuje, że człowiek sam jest produktem cywilizacji i przez to nie może być jej wynalazcą czy też twórcą.^[4]

Autor Konstytucji wolności, opisując mechanizmy działania społeczeństwa, wskazuje, że istnieje podstawowa różnica między zasadami indywidualnego zachowania jednostki a zasadami działania społeczeństwa. W tym kontekście Hayek podaje przykład ludzi skracających sobie drogę przez „wydeptywanie ścieżki przez pole”.^[5] Motywacja poszczególnych jednostek jest tutaj egoistyczna, niemniej jednak sytuacja, która powstaje w wyniku ich działania, jest postrzegana jako ich wspólny wysiłek. Stąd przekonanie Hayeka, że człowiek nie może sam zrekonstruować instytucji społecznych, kiedy tylko zapragnie. Nie da się poznać wszystkich ludzkich motywacji, dlatego też nie da się nakazać ludziom takich zachowań, które prowadziłyby do utrzymania zrekonstruowanych instytucji. Jest tak dlatego, że ludzie nie są w stanie osiąść wiedzy o zasadach, które leżą u podstaw działania tych instytucji.

Hayek bardzo szeroko traktuje wiedzę dotyczącą wspomnianych zasad. Wskazuje, że wiedza ta obejmuje również ludzkie zwyczaje, stany emocjonalne, zdolności, ponieważ wszystkie one stanowią o tym jak funkcjonuje społeczeństwo i co jest istotne dla samego jego istnienia. Człowiek, jak podkreśla Hayek, ani nie musi, ani nie potrzebuje osiąść całej wiedzy.^[6] Dla dalszego funkcjonowania społeczeństwa wystarczy już, by

zachowywał się, nawet nieświadomie, zgodnie z tymi zasadami, bo wtedy właśnie zapewni ciągłość spontanicznego procesu społecznego.

Koniecznym atrybutem tak rozumianego społeczeństwa jest wolność jednostki, która oznacza dla Hayeka niepodleganie arbitralnej woli innych. Autor przyznaje, że jednostka może wyrzec się swojej wolności w zamian za inne wartości (np. bezpieczeństwo). Podkreśla jednak, że wolność jest absolutnie konieczna dla pomyślności społeczeństwa jako całości.^[7] W Konstytucji wolności jednym z podstawowych przedmiotów rozważań jest pojęcie wolności. Przytaczając wielorakie argumenty, Hayek wskazuje i uzasadnia jak ważnym elementem jest wolność. Pierwszym argumentem, jaki przytacza autor, jest to, że nikt z nas nie posiada wiedzy o wszystkich czynnikach, które tworzą dobrobyt społeczeństwa i zmuszenie ich do działania w określony sposób musiałoby prowadzić do zniszczenia mechanizmu społecznego, od którego zależy ten dobrobyt.^[8] Po drugie, Hayek podkreśla, że wolność jest niezbędna dla zapewnienia postępu społecznego. Ten wywodzi się z twórczych sił jednostek, które pozwalają im na prowadzenie własnych poszukiwań i eksperymentów w rozwiązywaniu własnych problemów.

Postępu społecznego nie można ani zaplanować, ani nakazać. Obrazuje to poniższy cytat: „Gdyby zezwolić ludzkiemu instynktowi narzucić uprzednio wymyślony sposób na funkcjonowanie społeczeństwa i gdyby pozwolić władzom naszego umysłu domagać się monopolu na twórczy wysiłek [...] wtedy trudno byłoby nam się dziwić, że społeczeństwo zaniknie jako siła twórcza”^[9] Po kolejne Hayek zakłada, że wolność, która prowadzi do postępu społecznego, przynosi zawsze więcej korzyści niż szkód, chociaż żadne z nich nie dadzą się z góry przewidzieć.^[10] W Konstytucji wolności czytamy: „Nasza wiara w wolność – nie opiera się na możliwych do przewidzenia w danych okolicznościach konsekwencjach, lecz na przekonaniu, iż

uwolni ona więcej sił dla dobra niż dla zła”.^[11]

Wszystkie te przedstawione powyżej argumenty stanowiące obronę wolności nie wykluczają, tego że czasem konieczne jest odwołanie się do stosowania przymusu- co jest oczywistym jej zaprzeczeniem. Jednak jak wskazuje Hayek, stosowanie przymusu najczęściej jest usprawiedliwione obroną wolności. Wolne społeczeństwo dla filozofa, opiera się na akceptacji ogólnych zasad postępowania oraz na dominującej opinii dotyczącej tego, co stanowi sprawiedliwe a co niesprawiedliwe postępowanie.

Wprawdzie podstawowym rodzajem wolności w filozofii Hayeka jest wolność od przymusu, to jednak wolność określana przez niego jako „wolność wewnętrzna”, „metafizyczna” czy też „subiektywna”, polegająca na postępowaniu „zgodnie z własną przemyślaną wolą, rozumem i trwałym przekonaniem” ma znaczenie fundamentalne. ^[12] ^[13] ^[14]

Przeciwieństwem wolności wewnętrznej nie jest według Hayeka wolność od przymusu, lecz uleganie wpływowi chwilowych emocji jak też słabość moralna i intelektualna. „Działanie człowieka staje się nieefektywne, gdy mimo podjętej decyzji emocje czy brak stanowczości odwodzą go od urzeczywistnienia zamiaru, a przesąd lub niewiedza nie pozwalają mu użyć wiedzy zapewniającej jego powodzenie. Autor podkreślając tą różnicę, chce uniknąć nieporozumień, jakie powstają z powodu związków istniejących między pojęciami wolności wewnętrznej i wolności woli, kwestionowanych punktu widzenia dziwiętnastowiecznego naukowego determinizmu. Hayek w Konstytucji wolności, traktuje stanowisko deterministyczne jako podstawę spójnej koncepcji odpowiedzialności., czyli bez uznania obiektywnej natury związków między ludzkimi decyzjami, działaniami i ich skutkami nie ma sensu mówić o odpowiedzialności za czyny.”^[15]

Z drugiej strony, odpowiedzialność jest ściśle związana z wolnością: „wolność i odpowiedzialność są nierozdzielne. Wolne społeczeństwo nie mogłoby funkcjonować czy istnieć

samodzielnie, gdyby nie jego członkowie nie uważali za słuszne, że każda jednostka zajmuje pozycję uwarunkowaną jej postępowaniem i akceptuje ją jako skutek jej własnych działań”^[16] Hayek wyjaśnia nam, że fundamentalny charakter wolności jako panowania rozumu nad emocjami i słabościami polega na związkach między regułami cywilizacyjnymi i naturą podmiotu moralnego. Reguły te na poziomie indywidualnym przybierają postać uwewnętrznionych zakazów bądź nakazów moralnych, których zasadniczą funkcją jest utrzymywanie w ryzach emocji i pragnień, i w ten sposób nadawanie postępkom jednostek regularnego, spójnego, i przewidywanego charakteru.^[17] Zagadnienie odpowiedzialności w pełni ujawnia charakter heykowskiej koncepcji podmiotu moralnego. Wskazując na związek między pojęciem odpowiedzialności i stanowiskiem deterministycznym., Hayek podkreśla, iż „jedynie konstrukcja metafizycznego „ja”, usytuowanego poza całością łańcucha przyczyno-skutkowego, „ja”, które może być rozpatrywane jako nie ulegające wpływom pochwał i przygan, uzasadniałoby zwolnienie człowieka z odpowiedzialności”^[18]

Podsumowując można uznać, że według Hayeka bez odpowiedzialności i wolności umożliwiających panowanie nad emocjami, które współtworzą cywilizacyjny fundament instytucji politycznych, nie jest możliwe urzeczywistnienie wolności od przymusu, w sposób nie zagrażający tym instytucjom i gospodarce rynkowej.^[19] Należy zauważyć, że obie formy wolności działają na dwóch różnych poziomach: cywilizacyjnym i politycznym i dlatego też nie pozostają wobec siebie w opozycji.

Dużo miejsca w Konstytucja wolności Hayek poświęca zagadnieniu ewolucji kulturowej i biologicznej. Autor dostrzegając pokrewieństwo idei ewolucji w naukach społecznych i biologii, zwraca jednocześnie uwagę na specyfikę ewolucji społecznej i odrzuca koncepcje tzw. „darwinizmu społecznego”. Podkreśla, że błędem było to, że nauki społeczne, którym przysługuje

bezwzględne pierwszeństwo w odkryciu ewolucji, już po Darwinie adaptowały niektóre koncepcje rozwijane w biologii, takie jak: „naturalna selekcja” czy też „walka o byt”. Pojęcia te według Hayeka nie są właściwe w dziedzinie, w której decydującym czynnikiem nie jest selekcja fizycznych i dziedzicznych cech jednostek, ale selekcja dokonująca się przez naśladowanie skutecznych instytucji społecznych. Wynikiem takiego procesu nie są dziedziczne cechy jednostek, ale właśnie idee i doświadczenia, czyli całe kulturalne dziedzictwo, które jest przekazywane drogą uczenia się i naśladowania.

Ta koncepcja ewolucyjnego rozwoju i żywiołowo kształtującego się ładu społecznego jest u Hayeka nierozdzielnie związana z krytyką racjonalizmu w filozofii i polityce. Ten sceptycyzm wobec możliwości ludzkiego rozumu i przekonanie o niemożliwości świadomego przekształcania świata społecznego, według z góry przyjętych założeń i celów leżą u podstaw doktryny Hayeka. Są one głównym źródłem argumentów za rozwojem ewolucyjnym i gospodarką rynkową, jednocześnie będąc przeciwko idei sprawiedliwości społecznej, socjalizmowi i centralnemu planowaniu.

Hayek podkreśla, że system rynkowy, który jest układem typu „kosmos”, tzn. układem kształtującym się żywiołowo, podobnym do ładu przyrody, jest ideałem prawdziwego indywidualizmu i liberalizmu. Istotę wolności i warunek rozwoju upatruje indywidualizm w żywiołowości i braku przymusu, a wartość wolności w tym, że umożliwia ona podejmowanie przez anonimowe jednostki w zmieniających się warunkach niezliczonych prób i rozwiązań, z którym w konsekwencji wyłaniają się nowe wzory postępowania i powstają nowe instytucje będące podstawą pomyślnego funkcjonowania społeczeństwa.^{[20] [21] [22]} Wolność jest warunkiem postępu, a idea wolności jest nierozdzielnie związana dla Hayeka z ewolucyjną koncepcją rozwoju i uznaniem roli tradycji oraz wszelkich żywiołowych instytucji w rozwoju cywilizacji: „Paradoksalnie może się wydawać, ale jest chyba prawdą, że pomyślnie działającym wolnym społeczeństwem będzie

zazwyczaj społeczeństwo przywiązane do tradycji”^[23]

W Konstytucji wolności autor nieustannie wskazuje na to[, jak ważny jest wolny rynek, nieingerowanie państwa w życie społeczne i ekonomiczne jednostek, i wreszcie jak ważna jest wolność. I pomimo tego, że czytając to dzieło, możemy zauważyć, że Hayek poświęcając wiele uwagi również innym problemom, takim jak, postęp społeczny, wzrost gospodarczy, polityka monetarna i zasady moralne, to zdecydowanie najważniejsza pozostaje dla niego wolność i zasady funkcjonowania, dzięki którym może pozostać ona nienaruszona.

[1] F. von Hayek, Konstytucja wolności, opr. cyt., s. 14

^[2] tamże, s. 55

[3] Rau, Liberalizm..., opr. cyt., s. 126

[4] F. von Hayek, Konstytucja wolności, opr. cyt., s. 23-25

[5] Z. Rau, Liberalizm..., opr. cyt., s. 127

[6] F. von Hayek, Konstytucja wolności, opr. cyt., s. 56

^[7] tamże, s. 31-34

^[8] F. von Hayek, Studies in Philosophy, Politics and Economics, University Press of Chicago, Chicago 1967, s. 247

^[9] tamże, s. 129

^[10] Z. Rau, Liberalizm..., opr. cyt., s. 129

^[11] F. von Hayek, Konstytucja., opr. cyt., s. 31

^[12] tamże, s. 14-15

[\[13\]](#) tamże, s. 15

[\[14\]](#) Koncepcja filozoficzna, według której wszystkie zdarzenia mają zawsze swoją przyczynę, a zatem znając stan wszechświata w danym momencie można teoretycznie przewidzieć wszystkie przyszłe wydarzenia i nie ma tu miejsca na przypadkowość czy działanie wolnej woli.

[\[15\]](#) M. Kuniński, Wiedza, etyka..., opr. cyt. s. 198

[\[16\]](#) F. von Hayek, Konstytucja..., opr. cyt., s. 73

[\[17\]](#) tamże, s. 77

[\[18\]](#) tamże, s. 73

[19] Kuniński, Wiedza, etyka..., s.199

[\[20\]](#) F. von Hayek, Konstytucja..., opr. cyt., s.59

[\[21\]](#) Układ, który wg Hayeka nie realizuje żadnej narzuconej hierarchii celów, ale który sprzyja osiągnięciu celów milionom jednostek.

[\[22\]](#) J. Godłow – Lęgiedź, Doktryna społeczno-ekonomiczna..., opr. cyt., s. 24

[23] F. von Hayek, Konstytucja wolności, opr. cyt., s. 62

Jeśli szukają Państwo pomocy w napisaniu własnej pracy - potrzebują Państwo fachowych konsultacji to polecamy stronę [pisanie prac](#) - profesjonalna pomoc w pisaniu prac w granicach prawa.